

דף לימוד

מאי חנוכה?

"מאי חנוכה? דתנו רבנן בכ"ה בכסליו ימי חנוכה שמונה הם, שאין להתענות ולא להספיד בהם (מתורגם), שכשנכנסו יוונים להיכל טמאו כל השמנים שבהיכל, וכשגברה מלכות בית חשמונאי ונצחום בדקו ולא מצאו אלא פך אחד של שמן שהיה מונח בחותמו של כהן גדול ולא היה בו אלא להדליק יום אחד, נעשה בו נס והדליקו ממנו שמונה ימים" (שבת כ"א ע"ב).

ההסבר התלמודי על 'חנוכה' ממקד את תשומת הלב בנס פך השמן ומתעלם לחלוטין מהניצחון הצבאי על היוונים. וכל כל למה? חז"ל חיו בתקופה שבה הניצחון הצבאי של בית חשמונאי לא היה רלוונטי עוד. מלכות בית חשמונאי נפלה, היישוב היהודי בארץ איבד את ריבונותו והעם היהודי התמודד עם חורבן וגלות. לחגוג את הניצחון הצבאי של המכבים כאשר לא נשאר לו כל זכר זה יותר עצוב מאשר משמח, אולי אפילו סיבה לגזרת תענית ולא לתקנת ימי שמחה. אולי זו הייתה הסיבה שראשי הציונות החילונית בחרו לחגוג דווקא את חנוכה בדגש על הניצחון הצבאי. הווה אומר, דווקא בעת בה עם ישראל מחזיר לעצמו את הריבונות נחזור ונחגוג את "ניצחונות" העבר כמקור להשראה.

מכל מקום, חכמים בחרו להתמקד בנס פך השמן, ומיקוד זה כשלעצמו מעלה תהיות לא מעטות. הגדולה שבהן היא העובדה שמדובר ב"נס מיותר". "טומאה הותרה או דחוייה בציבור", ועל כן היה ניתן על פי כל כללי ההלכה להדליק את המנורה גם בשמנים שטימאו היוונים. מדובר בנס שבא לעולם ללא כל צורך, ואם כך את מה אנו חוגגים?

נדמה שהבנה עמוקה יותר על המציאות של אותה תקופה, ניתן למצוא דווקא בתפילת ההודאה שלנו "על הניסים": בימי מתתיהו בן יוחנן פהן גדול חשמונאי ובניו פשעמדה מלכות ון הרשעה על עמך ישראל להשפיקם תורתך ולהעבירם מחקי רצונך: ואתה, ברחמיך הרבים, עמדת להם בעת צרתם: רבת את ריבם דנתת את דיןם נקמת את נקמתם... "תפילת על הניסים לא מזכירה לא את הנס הצבאי ואף לא את נס פך השמן. טיהור המקדש מתרחש לאחר הנס: "...ולעמך ישראל עשית תשועה גדולה ופרקן כהיום הזה. ואחר כן, באו בניך לדביר ביתך ופנו את היכלך וטהרו את-מקדשך והדליקו נרות בנצרות קדשך וקבעו שמונת ימי חגכה אלו להודות ולהלל לשמך הגדול". התפילה ממקדת את נס חנוכה בניצחון הרוחני, התרבותי והזהותי של החשמונאים על היוונים והמתיוונים. בימים ההם, ביקשה מלכות יוון לכפות על העם היהודי זהות זרה – והנס הוא סיכול הכוונה הזו.

במי נאבקו החשמונאים? האם רק ביוונים? הלשון עמומה: "מסרת גבורים ביד חלשים ורבים ביד מעטים וטמאים ביד טהורים ורשעים ביד צדיקים וזדים ביד עוסקי תורתך" כנראה שמלחמתם הייתה בשתי חזיתות: החזית מול היוונים הבאים מבחוץ, והחזית מול המתיוונים הפוגעים באומה מבפנים.

אולי זוהי מהות נס פך השמן? אולי ניתן למצוא בו רמז למה שהתחולל בעם היהודי: היוונים שנכנסו להיכל, דהיינו לגבול ישראל, טמאו לא רק את השמנים כי אם חלקים נרחבים בעם היהודי שביקשו ללכת אחר התרבות הזרה, עד שלא נשאר באומה היהודית אלא ציבור קטן שעמד כנגד מגמה

דף לימוד

הרסנית זו. ציבור קטן ה החתום בחותמו של כהן גדול היה שהצליח להאיר ל"שמונה ימים" במקום ל"יום אחד", כלומר כוחו היחסי במאבק הרוחני היה קטן באופן משמעותי מיתר חלקי העם, אולם הצלחתו היתה אדירה – ובכך היה הנס.

חנוכה מזמן לנו דיון באחת מהשאלות הגדולות של הזמן המודרני. מה היחס הראוי לתרבות שאיננה תרבות יהודית ודתית? האם על העם היהודי לשמור על עצמו "כעם לבדד ישכון" בשל הפערים הרוחניים שבינו לבין העמים, או שמא הוא עם שיכול וצריך ולקיים קשר עם העולם התרבותי 'האחר'. עד כמה תרבות של חול היא דבר מבורך או מוקצה?

לכאורה, סיפור חנוכה מדגיש את המאבק בתרבות החיצונית. אולם זוהי קריאה חלקית. תרבות שאינה יהודית איננה בהכרח רעה. על הפסוק בבראשית (ט, כ"ז): "יִפְתֵּי אֱלֹהִים לְיִפְתָּ וַיִּשְׁכַּן בְּאֶהְלֵי-שָׁם" דורשים חז"ל את הדברים הבאים: "א"ר חייא בר אבא ... יפיתו של יפת יהא באהלי שם" (בבלי, מגילה, ט ע"ב). "שם" – מייצג את עם ישראל, "יפת" מייצג את כל מי שאינו ישראל. על פי הפסוק, הקב"ה בירך את אומות העולם ב"יופי" תרבותי ויופי זה אמור לשכון ב"אהלי שם" כלומר באהלי ישראל. רבי חייא בר אבא אומר זאת בפירוש: "יפיתו של יפת יהא באהלי שם".

היכן עובר הגבול? מתי ניתן להכניס תרבות לתוך הבית ומתי הבית הוא החומה המגנה מפניה? נראה שבחנוכה בקשת היוונים והמתיוונים הייתה להכריח את הזהות היהודית עצמה. המלחמה הייתה כנגד **עולם הערכים של העם היהודי**. שם נקראו החשמונאים לדגל והכריזו מלחמת חורמה. אולם לא כל תרבות מבקשת להכריז מלחמה על עולם הערכים התורני - יהודי. אומות העולם הן בעלות שאר רוח, תעוזה ויצירה עצומים ואין לראות בהם דבר מכוער אלא יפה וטוב – שיכול לשכון בתוך "אהלי שם" מבלי לשנות את זהותו של העם היהודי אלא לרומם אותה.

במסכת שבת (כ"ב ע"א), בלב הסוגיות העוסקות בחג החנוכה, מובא המדרש הבא, העוסק בבור אליו הושלך יוסף: "דרש רב נתן בר מניומי משמיה דרב תנחום: מאי דכתיב 'והבור רק אין בו מים'?" ממשמע שנאמר "והבור ריק" איני יודע שאין בו מים?! אלא מה ת"ל "אין בו מים"?" מים אין בו, אבל נחשים ועקרבים יש בו!"

המדרש מתאר "בור ריק" ממים, וכשהבור ריק ממים נכנסים אליו נחשים ועקרבים. מה הנמשל? בור ריק ממים – הנו עם ישראל ללא תורה, עם שזהותו היהודית רופפת, כאשר זה המצב הרי שנחשים ועקרבים "תרבות רעה" תיכנס ותמלא את הבור. לכאורה מדרש קלאסי על מנת לדחות כל ניסיון של נגיעה בתרבות שאינה יהודית. אולם בקריאה מדוקדקת במדרש ניתן לראות את ההפך הגמור - החשש שיתמלא הבור בנחשים ועקרבים קיים דווקא כשהבור ריק. ומכאן ניתן לומר שאם היה הבור מלא במים, קרי בזהות יהודית שורשית – הרי שלא היה כל חשש לפתוח את הדלת בפני תרבויות אחרות שכן הסינון יהיה טבעי: כל מה שעומד בסתירה עמוקה לרוח ישראל יישאר בחוץ שכן לא תהיה לו אפשרות להתקיים שם. ומה שאינו עומד בסתירה עמוקה לרוח ישראל, וסביבת התורה והערכים היהודיים יהווה עבורו "רוח חיים" – ייכנס, יעשיר את היהדות, ואולי אף יבנה גשרים בינה לבין העולם.

חנוכה שמח!

איתמר נחמני וצוות יסודות.